

1882

KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

PETROL BOLLUĞU TEHDİT Mİ, FIRSAT MI?

FEYZULLAH ALTAY

Araştırma Raporu

Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü

KONYA
Şubat, 2016
www.kto.org.tr

1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

PETROL BOLLUĞU TEHDİT Mİ, FIRSAT MI?

İÇİNDEKİLER:

	<u>Başlık</u>	<u>Sayfa</u>
1.	Giriş	1
2.	Petrol Fiyatlarındaki Düşüş ve Nedenleri.....	1
3.	Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Etkileri.....	3
4.	Sonuç	8
5.	Kaynakça	8

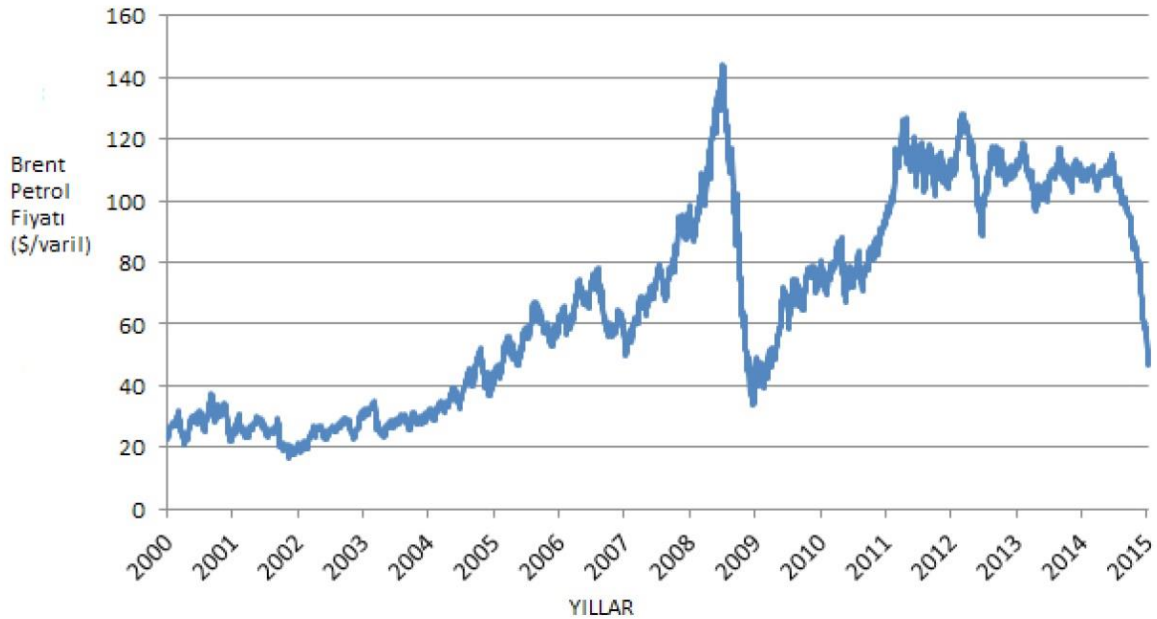

1. Giriş

Dünya ham petrol fiyatlarının son on sekiz aydır yaklaşık yüzde %75 oranında düştüğü görülmektedir. 2014 yılı boyunca ortalama 90 dolar civarında seyreden ham petrolün varil fiyatı, 2015'in ilk altı ayında 60 dolar, ikinci yarısında ise 45-50 dolara düşmüştür. Aralık 2015'ten itibaren 30 dolar civarında seyretmektedir. Ayrıca "yeni normal" in 100 dolar veya üstünde olamayacağı yönündeki öngörülerin gerçekleştiği görülmektedir. Fiyatlardaki bu düşüş dünya ekonomisini küresel ve ulusal bütçe kaynaklarının önemli bölümü petrol gelirlerinden oluşan ülkeler bazında doğrudan ve dolaylı olarak etkilemekte; küresel bir ekonomik yavaşlama ile eş zamanlı yaşanmaktadır. Bu analizin amacı, petrol fiyatlarında yaşanan sert ve beklenmedik düşüşün ekonomik, jeopolitik ve siyasî nedenlerini ortaya koymak; mevcut ve olası etkilerini irdelemek; gelecekteki değişim hakkında fikir beyan etmektir.

2. Petrol Fiyatlarındaki Düşüş ve Nedenleri

Haziran 2014'ten bu yana beklenmedik bir şekilde hızla düşen ham petrolün varil fiyatındaki son 15 yıllık gelişme, aşağıdaki grafikte açıkça görülmektedir.

Kaynak : International Energy Agency (IEA), Reuters

Grafikte görüldüğü üzere likidite bolluğu ve yükselen piyasalar paralelinde 2004-2008 arası 150 dolar civarında seyreden ham petrolün varil fiyatı, gelişmiş ekonomilerde yaşanan “likidite krizi” ile hızla düşüş göstermiş ve 2009 yılı başlarında dibe vurmuştur. Uygulanan “genişletici bütçelerle” likidite artışının teşvik edilmesi neticesinde tekrar yükselme bandına giren petrol fiyatı yeniden 130 dolara ulaşmıştır. Haziran 2014’te başlayan hızlı düşüş, Haziran 2014-2015 periyodunda 80 dolara ulaştıktan sonra şimdilerde son 6 yılın en düşük fiyatı olan 30 dolar civarında seyretmektedir. Hızlı ve beklenmedik düşüşün ardında yatan ekonomik neden olarak üretimde plânlananın üstündeki artış ve talep cephesinde yaşanan “beklentiyi aşan yavaşlama” durumu görülmektedir.

İran’ın 17 Temmuz 2015 tarihinde P5+1 (ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve İngiltere ile Almanya) ülkeleri ile imzaladığı “nükleer anlaşma” ve bunun sonucu olarak Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’nın onayı ile kaldırılan ABD, BM ve AB yaptırımları, Tahran’ın bölgesel etkinliğini arttırabilir. Ayrıca nükleer anlaşmanın İran ve Batı arasındaki yakınlaşmanın yolunu açan gelişmelerin son halkası olduğu ifade edilebilir. Fakat sözü edilen gelişmelerden rahatsız olan ülkelerin başında İsrail ve Suudi Arabistan gelmektedir.

Düşük maliyetlerde petrol üreten ülke konumundaki Suudi Arabistan, dünya petrol rezervlerinin yüzde 23’üne (268 milyar varil) sahiptir ve Venezüella’dan sonra dünyada ikinci sıradadır. İran ise 158 milyar varil petrol rezervi ile dünyada dördüncüdür. İran’ın yaptırımlarla kuşatılmış ekonomisi, son dönemde yüzde 20 küçülmüş, enflasyon yükselmiş, işsizlik artmış ve ulusal para olan İran Riyali 2011 yılından bu yana dolar karşısında üçte iki oranında değer kaybetmiştir. Ayrıca iç piyasada bazı malların temin zorluğu yaşanmakta, bankacılık sistemine getirilen kısıtlamalar nedeniyle para transferleri normal yollardan yapılamamaktadır. Dahası İran’daki mevcut sanayi, rafineri ve altyapı tesisleri kullanılamaz hale gelmiştir. Tüm bu olumsuzlukların tersine dönmesi ve bloke nakit varlıklarının serbest kalmasıyla birlikte Tahran’ın dışa açılmasından rahatsız olan Suudi Arabistan yönetiminin İran ile Orta Doğu’da vekâlet savaşına başlamadan önce “petrol savaşına” giriştiği söylenebilir.

Dolayısıyla yukarıda sözü edilen gelişmeler üretim maliyetleri yönünden incelendiğinde, konvansiyonel tarzda üretilen ham petrolün üretim maliyeti, ortalama 30-40 dolar civarındadır.

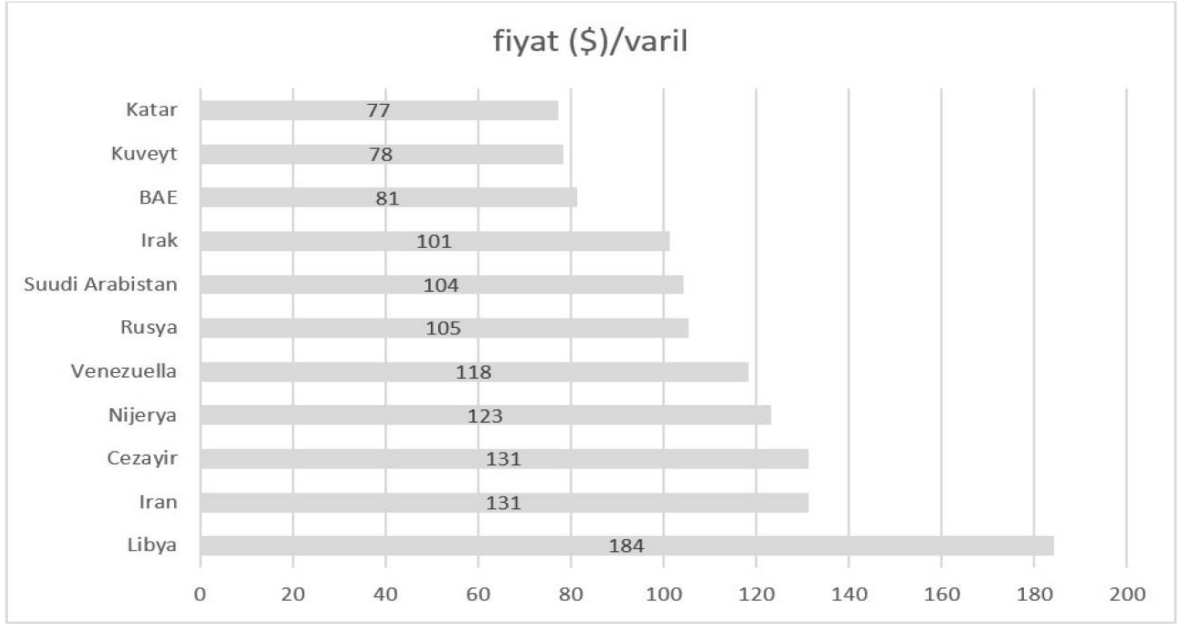
Bu maliyet Körfez ülkeleri ve Kuzey Avrupa için 20 dolar civarında, Suudi Arabistan için ise bu rakamın da altında olduğu bilinmektedir. Ayrıca Suudi Arabistan'ın petrol üretimini artırmasında ABD'nin başlangıç maliyeti ve nakit gereksinimi oldukça yüksek olan kaya petrolü üretimini 2007 yılında günlük 5 milyon varilden 11 milyona çıkarmasının da etkili olduğu söylenebilir.

Göstergeler toparlanmanın istenilen seviyede olmadığını yansıtmaktadır. Bu durum piyasalarda küresel büyümeye yönelik endişelerin artmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla petrole olan talebin düşme beklentisi, son dönemde petrol fiyatlarındaki düşüşün baş ekonomik etkeni olarak değerlendirilmektedir. Dünyanın en büyük ikinci petrol ithal eden ülkesi konumunda bulunan ve küresel Gayri Safi Milli Hasıla'nın yüzde 15'ini oluşturan Çin'in büyüme ve ihracatının yavaşlaması neticesinde petrol talebinin düşecek olması da petrol fiyatlarındaki düşüşü hızlandırmaktadır. Hâlihazırda günlük 2 milyon varil üretim fazlalığı yaşanan küresel petrol piyasasına İran'ın da dâhil olması bu arz fazlasını arttıracak bir diğer etkidir. Nitekim günlük 2,7 milyon varil üretimi olan ülke, iç tüketim sonrası 1 milyonunu ihraç eder duruma gelmektedir. Buna ilâveten, bilinen 35 milyon varil petrol stokunu da hemen satacak durumdadır.

Küresel ekonomideki büyümenin başta Çin, Hindistan ve Avrupa ülkeleri olmak üzere yavaşlaması, Suudi Arabistan'ın yukarıda anlatılan ve İran'ı zayıflatmaya yönelik üretim politikası ve fiyat faktörünü göz ardı ederek pazar payını kaybetmeme seçeneğine izin vermesi, OPEC'in Suudi petrol savaşında aktif bir rol almaması, Rusya, Libya ve ABD'deki üretim artışı petrol fiyatlarının düşmesindeki ana sebepler olarak sıralanabilir. İran'ın tekrar petrol pazarına dönüşü neticesinde fiyatların düşüşü 1,5 yıldır kayda değer bir değişiklik olmaksızın sürmektedir.

3. Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Etkileri

Petrol fiyatlarında hızlı bir biçimde düşüş yaşanmasıyla ham petrol fiyatlarındaki gelişmelerden etkilenecek ülkelerin başında "petrol ihracatçısı" olanlar gelmektedir. Petrolün ulusal bütçe gelirleri ve döviz girişlerinde çok önemli yeri olan ihracat yapan ülkelerin bütçelerini dengelemek için gerekli olan ham petrol fiyatını gösteren aşağıdaki grafik, yaşanan sürecin yol açtığı kırılganlığı çok açık olarak göstermektedir.

Petrol fiyatlarındaki düşüşün yukarıda sözü edilen ülke ekonomilerindeki etkisi iki başlıkta belirlemektedir: Petrol satış gelirleri bu ekonomilerin en önemli devlet gelirini oluşturmaktadır. Söz konusu gelirdeki azalma bütçe açığı veya bu açığın artışı ile sonuçlanmaktadır. Bu olgu ülke yönetimlerini, gelir kaybını ikame edici gelir kaynaklarına veya harcama tasarrufuna yönlendirmektedir. Düşük petrol fiyatlarının ülkelerdeki bir diğer etkisi de “rezerv azalışında” görülmektedir. Bu ülkelerin ekonomileri, mal ve hizmet dış alımına ve bunların finansmanına bağlıdır. Bu nedenle “döviz rezervlerindeki azalış”, ilgili ülkenin ulusal parasında devalüasyona yol açmaktadır.

Dünya petrol arzının yüzde 40’ını sağlayan ve küresel petrol rezervlerinin yüzde 81’ini temsil eden Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği’nin (OPEC) Kasım 2014’teki toplantısında, düşen ham petrol fiyatlarına rağmen beklentilerin aksine, mevcut üretim seviyesinin korunması kararı almıştır. Keza, 4 Aralık 2015’de toplanan OPEC üyeleri, bir yıl önce almış oldukları üretim seviyesi kararını sürdürmüştür. Öte yandan yüksek maliyetli kaya petrolü üreticilerini piyasa dışına çıkarma ve “pazar payını koruma” düşüncelerini yinelemesiyle beraber ham petrol üretimindeki yüksek arzın süreceği kesinleşmiştir. Toplantı sonrasında, 18 aydır günlük 30 milyon varil petrol kotasının üzerinde üretim yapan OPEC üyelerinin günlük 31,5 milyon varil petrol üretmeye devam edeceklerini açıklaması, fiyatlardaki düşüşün hızlanmasına neden olmuştur.

Bu çerçeveden 13 ülkeden oluşan OPEC'in üye profili değerlendirildiğinde, maliyeti düşük petrol üreten ve güçlü mali yapıya sahip Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Kuveyt gibi ülkeler bulunurken, daha az güçlü mali yapıya sahip olan Venezuela, Nijerya, Angola, Ekvator ve Cezayir gibi ülkeler ise, fiyat düşüşü ve para rezervi azalmasından ciddi derecede etkilenmektedir. Bu bağlamda Suudi Arabistan, sosyal sorunların giderilmesi amacıyla başlattığı "sosyal refah projelerini" sürdürmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle yüzde 3 olan bütçe açığının yüzde 20'ye çıkmasını ve düşük fiyatlarla da olsa daha fazla petrol satışı yapmayı göze almaktadır. Bu faktörün yanında, dünyanın en düşük maliyeti ile petrol üreten Suudi Arabistan, BAE ve Kuveyt ile diğer Birlik üyesi ülkelerin çıkarları çelişmektedir. Ancak üç ülkenin yaklaşık yüzde 48 olan üretim kotaları (şimdilerde aynı yönde çıkarı olan İran ile birlikte yüzde 57), OPEC kararlarının yönünü belirlemektedir.

Böylece düşüş sonuçlarından etkilenmekte olan ülkelere bakıldığında ilk sırada Suudi Arabistan gelmektedir. Riyad, küresel ekonomide genel yavaşlamanın petrol talebine de yansıdığı bir dönemde, üretimi kısmamakta ve hatta arttırarak "petrol savaşını" başlatmaktadır. Üretim artışı sonunda düşen petrol fiyatları ile İran'ı zayıflatmaya çalışan Riyad yönetiminin bu yöndeki hareketinin bir diğer nedeni de küresel petrol üretiminde OPEC dışındaki yüzde 60'ı oluşturan paydaki en büyük rakipleri ABD ve Rusya'nın pay arttırmasını engellemek olduğu ifade edilebilir. Ancak Suudi Arabistan bu yolla, İran konusundaki amacına ulaşamadığı görünmektedir. Bu tür girişimlerinin neticesinde küresel petrol ticaretinin tek başına yüzde 12-13'ünü temsil eden Suudi Arabistan ekonomisinin bu savaştan büyük zarar gördüğü açıktır. Petrol savaşının Riyad ve Tahran'a yıllık maliyetinin ise sırasıyla 200 ve 25 milyar dolar civarında olduğu hesaplanmaktadır. 2016 yılının Ocak ayında İran üzerindeki yaptırımların kalkmasıyla birlikte Tahran'ın piyasaya daha çok petrol sevk etmesi ve bu tablonun fiyatları daha da aşağıya çekmesine yol açarak Suudi Arabistan ekonomisindeki mali zararın artması güçlü bir olasılık olarak görülmektedir. Diğer yandan Suudi Krallığı'nın 2016 yılı bütçe gelirlerinde önemli tutarda bir azalma beklenmekte ve Saudi Aramco'nun kısmen de olsa özelleştirilmesinden söz edilmektedir. Ancak görünen o ki Kasım 2015 itibarıyla mevcut 620 milyar dolar tutarındaki uluslararası döviz rezervi ile söz konusu "düşük fiyat" yükünü bir süre daha taşıyacağı yönündedir.

Petrol fiyatlarının düşüşünden en kötü etkilenen OPEC üyesi olan Venezüella olduğu görülmektedir. Ülke ekonomisi tümüyle, günlük yaklaşık 2 milyon varillik petrol dış satışına bağlıdır. Yıllık yaklaşık 12,5 milyar dolar tutarında enerji sübvansiyonunu sürdüren, enflasyonun yüzde 60 civarında seyrettiği ve durgunluk içinde olan ülke, neredeyse iflâsın eşiğine gelmiş durumdadır. Öte yandan Güney Amerika'nın en önemli petrol üreticilerinden olan Brezilya, düşen fiyatların etkisiyle devlet petrol şirketi Petrobrá'nın içinde Cumhurbaşkanı Dilma Rousseff'in de bulunduğu yolsuzluk soruşturmaları başlatılmıştır. Rio 2016 olimpiyatlarının getirdiği mali külfetle birleşince, ülke tarihinin en büyük iktisadî buhranlarının birine girmiş durumdadır.

İhracat gelirinin yüzde 70'i petrol ve doğalgazdan oluşan Rusya, bu gelişmeden en çok etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Nitekim 2015 yılında ülke ekonomisi yüzde 0,7 oranında küçülmüş ve ulusal parası da yüzde 50 oranında değer kaybetmiştir. Keza, petrol fiyatlarındaki her 1 dolarlık düşüşte ülke döviz rezervlerinde ve petrol-gaz gelirlerinin toplandığı "varlık fonunda" yaklaşık 2 milyar dolar azalmaya yol açmıştır.¹⁵ Ülkenin gelişmiş sanayisi sınırlı sayıda olup olanlar da Batı'nın gelişmiş teknolojisi ile rekabet etmekten ve verimlilikten uzak olduğu söylenebilir. Rusya'nın mukayeseli üstünlüğü olduğu başlıca sanayi dalı, konvansiyonel silah üretimi ve bunun Çin, İran, Suriye bazı eski Sovyet bloğu üyesi olan ülkelere satışından kaynaklanmaktadır. Rus ekonomisi ağırlıklı olarak petrol ve doğalgaza bağlıdır. Rusya, GSMH'nin yüzde 30'unu petrolden ve ihracat gelirlerinin yüzde 70'ini ise petrol ve doğalgaz satışından elde etmektedir. Bu durum, Suudi Arabistan kadar büyük bir bütçe açığına yol açmasa da ülkenin büyüme potansiyelini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca bilindiği gibi petrol gelirlerinin önemli kısmı Putin yönetimince, ekonomik olarak geri dönüşü olan yatırımlar yerine, Rus Ordusu'nun modernizasyonu ve orta sınıfın rehabilitasyonuna harcanmış, karşılığı da Putin'e politik destek olarak dönmüştü.

Tüm bunlara ek olarak Ukrayna ve Suriye müdahalelerinin yol açtığı askerî harcama artışı ile karşı karşıya kaldığı yaptırım ve ambargoların sonucunda Rusya'nın ekonomik kırılganlığı daha da arttırmıştır. Dünya Bankası'nın 2015'te yüzde 0,7 oranında küçüldüğünü belirttiği Rusya'da Ruble'nin aşırı değer kaybetmesiyle daha yüksek sevilere çıkmasını önlemek için yüzde 17'lik faiz oranını artırmıştır. Bununla beraber yabancı sermaye girişindeki zayıflama ve döviz rezervlerindeki varlık fonlarında erimelerin tehlike işaretleri olarak değerlendirilmektedir.

Moskova, 2014 yılında 2,1 trilyon dolar olan GSMH'nin yaklaşık 1 trilyon dolarını kaybetmiştir. Bu gerçeklerin yanında, sözü edilen sıkıntılı ekonomik pozisyonun Rus ekonomisindeki geciken "kurumsal reformları" hızlandırılmasına, Rosneft ve Gazprom gibi dev enerji şirketlerinin özelleştirilmesine yol açabileceği düşünülmektedir. Özellikle Rusya'nın İran'ın konvansiyonel silâh ihtiyacının karşılanması fırsatının gözden uzak tutulmaması gerektiğini aktaran görüşler de bulunmaktadır.

Petrol ürünleri üzerindeki dolaylı vergi yükü düşük olan ABD'de pompa fiyatları son bir yıl içinde yüzde 40'tan fazla azalmıştır. Ülkedeki bu durum, şirket ve bireylerin enerji giderlerinde, genel ekonomiye "iç talep" olarak da dönen bir "tasarruf" ve ekonomiyi canlandırıcı bir unsur olarak yansımıştır. Buna karşılık, "borçlanma kaldıracını" yüksek oranda kullanan "kaya petrolü şirketleri" (borçlarının yaklaşık 1 milyar dolar civarında olduğundan bahsedilmektedir) için sonuçların iç açıcı olmamıştır. Şöyle ki, harcama tasarrufu ve verimlilik artışı da bu şirketleri zarar etmekten ve işten çıkarmalardan kurtaramamaktadır. Ayrıca, petrol ihraç eden ülkelerdeki sıkıntı, dış satım ve kaynak girişi azalması şeklinde ABD'ye yansımaları da güçlü bir beklentidir. Önemli tutarda petrol ithalatı yapan Çin ve Hindistan, ucuz petrolden yararlanan ülkelerin başında gelmektedir. Her iki ülkede de, düşen pompa fiyatları nedeniyle, özellikle benzin tüketiminde ve stratejik petrol rezervlerinde artış görülmektedir. Ancak, ekonomisindeki büyüme trendi hız kaybeden Çin için, "büyümedeki kaldıraç etkisinin" beklentinin altında kaldığı gözlenmektedir. Ek olarak Hindistan, düşük petrol fiyatları ile "akaryakıt sübvansiyonlarını" ikame ederek, bütçe yükünü azaltmaktadır. Bu arada Hindistan dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisine sahiptir.

Çoğunluğu petrol ithal eden ülkelerden oluşan Avrupa Birliği üye ülkeleri ise düşen fiyatlardan olumlu etkilenmektedir. Euro bölgesi petrol ithalatındaki fatura düşüşü, toplam GSMH'nin yüzde 2'sine ulaşmıştır. Pompa ve Avrupa iç ticareti için önemli bir girdi olan dizel fiyatlarındaki düşüşler, AB ekonomisini rahatlatan bir unsur olarak durmaktadır. Bir hesaplama göre, petrol fiyatlarındaki yüzde 10 oranındaki bir düşüş, Birliğin toplam hasılasında yüzde 0,1 artışa yol açmaktadır.

4. Sonuç

Dünya petrol üretiminin arttığı son 18 ay içinde yüzde 75 oranında düşen ham petrol fiyatları “petrol ekonomisini” değiştirmiştir. Bu düşüşün kırılgan bir ekonomiye sahip Körfez ülkeleri ve Venezuela’ya “siyasi istikrarsızlık” getireceği öngörülmektedir. 2008 küresel finans krizinin yaralarının henüz sarılmadığı bir dönemde gelen bu trend değişimi Güney Kore ve Hindistan gibi bazı ülkelere de “sübvansiyonları terk etme” fırsatı tanımaktadır. Siyasi, jeopolitik ve ekonomik arka plânı olan düşük petrol fiyatları olgusunun, “petrol ve vekâlet savaşları” devam ettiği sürece tersine dönmeyeceği anlaşılmaktadır. OPEC ülkelerinin 2015 Aralık ayında da, geçtiğimiz yıl olduğu gibi, petrol talebi düşmesine karşın arzı ve üretimi sürdürme kararı almaları nedeniyle fiyatların, 2016 yılında da düşük seyredeceği söylenebilir. Petrol arzının arttığı, buna karşılık talebin azalmaya devam ettiği sürece de bu olgunun süreceği uzmanlar tarafından ifade edilmektedir. İran’ın yeniden pazara girmesi, yeni petrol sahaları açılması ve yeni petrol çıkarma teknolojilerinin kullanılması da petrol üretimini artıracaktır.

Tüm petrol ihracatçısı ülkelerin, bu gelirlerin ulusal bütçelerindeki payı oranında, petrol fiyatlarındaki düşüşten olumsuz etkilendikleri açıktır. Ancak düşüş sürecini “petrol savaşı” kararı ile tetikleyen Suudi Arabistan, geriye kalan 620 milyar dolar döviz rezervi ve maliyet avantajı yardımlarıyla önümüzdeki birkaç yıl daha düşük fiyatlara katlanabilecektir. Bu durumun uluslararası anlaşmazlıklarda Rusya ve İran karşısında Suudi Arabistan’ın elini güçlendireceği söylenebilir. Keza, sübvansiyonları azaltan reform ve özelleştirme içeren adımların, “şişirilmiş bir refah devleti” olan Riyad için fayda sağlayacaktır. Ancak, bu reform ve değişimlerin de kendine göre toplumsal ve politik sonuçları olacağı yolundaki bir çıkarımın tutarlılığı da oldukça yüksektir. Aynı hususlar Moskova için de söylenebilir. İlâveten, büyümede durgunluk yaşayan Çin’in de petrol fiyatlarındaki fırsatları, toplumsal sorunlar ve kurumsallaşma üzerine yoğunlaşarak değerlendireceği öngörülebilir.

5. Kaynakça

- “Politik Ekonomi”, BİLGESAM, No:1291, Ersin DEDEKOCA

- “Petrol Fiyatlarındaki Düşüşün Nedenleri ve Etkileri”, İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü, Kıvılcım ERAYDIN